

TAQLIDIY SO'ZLAR DOIRASIDAGI MA'NODOSHLIK HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Narziyeva N.A.

SamDChTI akademik litsey o'qituvchisi

Annotatsiya: Taqlidiy so'zlar kishi ruhiyati, uning holati, shuningdek, kishini o'rab turgan obyektiv borliq to'g'risida poetik tasvir yaratishda muhim uslubiy vosita bo'la olishi mumkin. Ulardan nutq jarayonida foydalanish badiiy adabiyotning barcha janrlarida ma'lum darajada qo'llanilsa-da, nazmga nisbatan nasrda kengroq kuzatiladi.

Kalit so'zlar: taqlid so'z, tovushga taqlid, holatga taqlid, ma'nodoshlik, ko'pma'nolilik, uslubiy ma'no.

Tilda ko'pincha biror narsa tovushini yoki harakat-holat tasvirini ifodalash uchun bir necha xil taqlidiy so'zlar ishlatiladi. Bu badiiy matnda taqlidiy so'zlarning muhim uslubiy vosita ekanligini ta'minlovchi sinonimiya hodisasidir. Uslubshunoslikda sinonimiya hodisasikatta mavqe va ahamiyatga ega. Badiiy adabiyotda takrordan qochish uchun bu hodisaga ko'p murojaat qilinadi. Taqlidiy so'zlar tizimida ham sinonimiya hodisasi keng taraqqiy etgan.

Badiiy asar tilining ta'sirchan bo'lishi til birliklarining to'g'ri tanlanishi, matn mazmuniga mos kelishi va gapda yozuvchi ko'zlagan maqsadni amalga oshirishda muayyan uslubiy vazifani bajarishiga bog'liq [1, 118-121]. Badiiy asar tilining leksik-semantik jihatdan rang-barang bo'lishi, muallif va personajlar tilida ma'lum bir me'yorning amal qilishi yozuvchining individual uslubi bilan bog'liq. Yozuvchi til birliklaridan foydalanishda asar mavzusidan kelib chiqadi, o'zi tasvirlayotgan shaxsning xarakter-xususiyati, harakat-holatini aniq ifodalaydigan, kitobxon ko'z o'ngida aniq gadalantiradigan so'z va iboralarni qo'llashga intiladi. Badiiy asarda matn ruhiga mos keluvchi til birliklarining qo'llanishi esa asar tilining jozibador, ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi.

O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov asarlarida kishilar nutqi, ularning kayfiyati, ruhiy holati va qiyofasi, shuningdek, kishini o'rab turgan obyektiv borliqqa bo'lgan turli xil munosabatlarini tasvirlash jarayonida taqlidiy so'zlarga ko'p murojaat qilingan. Adib o'z asarlarida biror bir holatni ifodalash uchun bir necha taqlidiy so'zlardan mohirlik bilan foydalanganiki, bu badiiy asarning yanada o'qimishli, ommabop bo'lishini ta'minlagan. Masalan, adib asarlarida birgina **kulish holatini** ifodalash uchun bir nechta sinonimik taqlidiy so'zlarga murojaat qilingan: **xih-hi-ho**, **hi-hi-hi**, **voh-ho-ho**, **qah-qah**, **xa-xa-xa**, **piq etib**, **xo'-xo'-lab**^{*15}, **hiringlab**^{*}, **xex-xex-xex**, **xex** kabi.

–**Hi-xi-xi!** – Shaydul kassir qaddini rostlab xandon otdi. – **Xa-xa-xa!** O'zim bergan pul! [8, 274]. Nargisxon **piq etib kulib yubordi** [8, 271]. «Pari» hamon kipriklari pirpiragancha yana bir minutmi-ikki minutmi tikilib turdi-da, o'zini stul suyanchig'iga tashlagan **qah-qah** urib kula boshladi [8,232]. Ana undan keyin to'satdan o'zini orqaga tashlab, Shodivoyning karavotiga yiqildi-da, g'ayritabiiy qiliqlar qila boshladi. Tikilibroq qarasam, kulayotgan ekan. «**Xih-hi-ho!**», «**Hi-hi-hi!**», «**Voh-ho-ho!**» [8,208]. –Ovora bo'mayla! – Parcha xola orqasida turgan xotinlarga yelkasi osha qarab, **xo'-xo'-lab** kuldi. - O'zim boplayman hammasini! [2, 113]. Panshaxa qornimga botishi bilan qitig'im kelib, **hiringlab** kulib yubordim (I.157). Komissar kuldi. Kulishi g'alati. Xuddi odamni mayna qilgandek «**xex-xex-xex**» deydi [3, 9]. - **Xex!** - Komissar istehzoli kuldi. — Hammasi bir go'r! [3, 127].

Misollarning barchasida taqlidiy so'zlar kulish holatini izohlab ko'rsatish uchun qo'llangan. Ammo bu taqlidiy so'zlar ifodalagan hodisalarni tamoman bir xil deb qarab bo'lmaydi. Bir necha sinonimik so'zlar bir hodisani ko'rsatish uchun xizmat qilsa ham, har bir sinonimik so'z anglatgan ma'no o'zining ma'lum ma'no nozikligi bilan ikkinchisidan farq qiladi. Ya'ni **qah-qah urib kulish** paytidagi tovush bilan **piq etib kulish** paytidagi tovushni bir xil deb izohlab bo'lmaydi.

Shuningdek, kishilarning turli xil holatda ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz holatda chiqargan ovozlarga taqlidni ifodalash uchun: **g'iyq**, **g'iyq - g'iyq**, **g'ij-g'ij**, **ap-shu**, **g'iq**, **ix-xi**, **xix-ho**, **g'ilq**, **hiq-hiq**, **huv-huv** kabi: «*Ferma tog'a*» jo'xori tiqilgan xo'rozdek bo'ynini cho'zib, «**g'iyq**» deb qo'ydi. Keyin qiyiq ko'zlarini chirt yumib oldi-da, dikkaygan mo'ylovini changallab, tag'in ikki marta «**g'iyq**», «**g'iyq**» qildi [8, 162]. Ammamning qop-qora bilaklari birpasda unga belandi. U boshini bir yonga tashlagan **elakni** tapillatadi. **G'ij-g'ij** nafas oladi. Qiziq, xuddi ichiga mitti odamlar kirib olgan-u, hadeb hushtak chalayotgandek. Ba'zan «**hushtak**» shunaqa kuchayib ketadi-ki, o'zinning ham nafasim bo'g'ilib qolayotganga o'xshaydi. Mana hozir ham ammam «**g'iyq-g'iyq**» nafas olayapti [9,22]. –Amaki... - dedi-yu, ketma-ket olti marta aksa urdi. – Men... **ap-shu!** «Zaporojes»ni... **ap-shu**, tormozi... **ap-shu**...tormozi

qayoqda bo'ladi demoqchiydim [8, 156]. – Ana undan keyin Rais buvaning qovug'ini mo'ljallab turib chunonam tepdiki, Rais buvaning ichidan **«g'iq»** degan ovoz chiqdi [8, 177]. Undan keyin rais buvaga qaradi-da, ingichka yelkalari silkinib g'alati ovoz chiqardi. **«Ix-xi»**, dedimi, **«xix-ho»**, dedimi, yaxshi eshitmadim [8,208]. Ishonsangiz, tomog'imdan ovqat tugul suv o'tmaydi. **G'ilq etib** qaytib tushadi [8,235]. Chamamda, o'qituvchi opamiz hushidan ketib qoldi-yov! Ora-chora **«hiq-hiq»** deb ovoz chiqarib qo'yadi [8, 132]. Jovli, o'ljasiga yetolmagan ukkidek ko'zlari yonib, **«huv-huv»** deb tipirchiladi [8, 286]; qadam tovushini ifodalash uchun: **qars-qurs, ship-ship, gurs-gurs, tars-turs, shap-shap, shap-shup, tap-tap** kabi.

Jimjit zalda kelinigizning muborak poshnalari **qars-qurs** etib turibdi [8, 251]. Shu payt orqa tomonda **ship-ship** qadam tovushi eshitildi [8, 199]. **Gurs-gurs** qadamlar g'aramni aylanib o'ta boshladi [8, 159]. To'rt oyoqlab turganacha munday qaragam, o'qituvchi opamiz nimqorong'i yo'lakda chopqillab ketayapti. Poshnalari **«tars-turs»**, **«tars-turs»** qiladi [8, 133]. Uning shippagi ayvonda **shap-shap** qilib turdida, narigi xonaning eshigi ochilgani eshitildi [8,47]. Dadamning hovliga tushganini bildim. **Shap-shup** yurib eshik oldiga bordi-yu, o'sha zahoti qaytib keldi [9,54]. Kimsan akam tuproq ko'chadap **tap-tap** qadam tashlab oldinroqda boryapti [9,84]; yo'tal tovushini izohlash uchun: **o'xxo', quv-quv** kabi: Xuddi shu payt, palakat bosib, yo'tal tutib qolsa bo'ladimi? ...- **O'xxo', o'xxo'!** – dedim bo'g'ilib [8,215]. O'sha kecha bolalar yotgan tomonda allakim tuni bilan **quv-quv** yo'talib chiqdi [10,17]; yig'lash holatini ifodalash uchun: **yum-yum, o'krab*, chuvvos, duv-duv** kabi: O'sha kecha Nazira tushiga kirdi... Hyech gapirmasmish-da, nuqul **yum-yum** yig'larmish [10,145]. Komissar **o'krab** yig'lab yubordi [10,142]. Hamma **chuvvos** soldi. Dadam boshimni ko'ksiga bosganacha xo'rsinib-xo'rsinib yig'ladi [9,43]. Tizzasi bilan sudralib keldi-da, ko'zidan **duv-duv** yosh oqib yolibordi [10,120]; kishilarning nutqiy tovushlarini ifodalash uchun: **g'ala-g'ovur, ch u g' u r - ch u g' u r, qiy-chuv, g'ovur-g'uvur, shov-shuv, gangur-gungur, visir-visir, g'ovur-g'uvir, shovir-shuvir, shivir-shivir, pichir-pichir, g'ujur-g'ujur, g'ing, bijir-bijir, g'iring, g'o'ng'ir-g'o'ng'ir, chuvir-chuvir, bidir-bidir, ming'illab*, shang'illab*** kabi: Xuddi shu payt sinfxona ichida **g'ala-g'ovur** boshlandi [8, 173]. –Ketdik! – Rais buva shunday hayqirdiki, muttasil **ch u g' u r – ch u g' u r** qilayotgan odamlar o'q ovozi eshitgan chumchuqlardek jimjit bo'lib qolishdi [8,205]. Qayerdadir buzoqlar ma'raydi, guzar tomondan maktab bolalarining **qiy-chuv** tovushlari eshitiladi [8,13]. Chor-atrof sayilchilarning **g'ovur-g'uvuri**, tramvay-trolleybuslarning shovqini bilan to'lib-toshgan [8,20]. Bugun restoranda odam siyrak, ammo zal odatdagidek **shov-shuvga** to'liq edi [8,107]. Ayvonga chiqib etik yechayotsam, ichkarida **gangur-gungur** suhbat [8,246]. –Hov, ma'lim! – dedi jerkib, ovozi mikrofondada gumburlab ketdi. –**Visir-visir** qilmay jim o'tiring, xo'pmi? [8, 26]. Bularning to'yi g'alati bo'larkan. Bir kun oldindan domning tagida kechasi bilan **g'ovur-g'uvir. Shovir-shuvir...** [10,41]. Kartoshka qazishayotganida O'n qadamcha narida nemischa **shivir-shivirni** eshitib qolishibdi [10,59]. Bir kuni ko'z yoshlaridan suykalib ketgan daftarni sirdosh dugonasiga O'qib beradi. Ikkovlari bir xonaga kirib olib, tongotar **pichir-pichir** qilishadi... [10,67]. Bola hamon yig'laganacha o'z tilida **g'ujur-g'ujur** qilib, itga ergashdi [10,106]. **G'ing** deb ko'rsin-chi, “xalq dushmani”ni himoya qilgan shubhali shaxs sifatida qiya bo'lib ketadi! [10,129]. Bolakaylarning **bijir-bijir** tili chiqdi, yo'lga kirdi [10,139]. Trolleybus tiqilinch edi. Qandaydir burilishda dug'asi chiqib ketdimi, yo'lidan birov chiqib qoldimi, trolleybus keskin to'xtagan edi, u qalqib oldinda turgan qizga “yopishib” qoldi. Dimog'iga qandaydir notanish, dilni orziqtiruvchi atir hidi urildi. “ko'zingga qarasang o'lasanmi, kap-katta yigit!”,- dedi qiz **bijir-bijir** qilib. Uning chiroyli qoshi chimirilib ketgan, jahldan yuzlari qizarib, qovog'ini solib olgan edi [11, 276]. U yoqda bo'lsalkkinchi Birinchining nozik joyiga ip bog'lab olgan. Birinchi **g'iring** deb ko'rsin-chi! Ikkinchi ipni tortib qo'yadi. [10,176]. Lak-lak odam. **Chuvir-chuvir** qilib allanimalarni gaplashishdi [9, 51]. Oyim **bidir-bidir** qilib, hamma gapni bir yo'la aytdi-da, yana hovliga tushib ketdi [9,123]. – Geografiya atlas, Tursunboy aka, - dedim **ming'illab***. – Tarix atlas... Imtihonga... [8,166]. Domullo! Qanaqasiz o'zi! - degan tovush **shang'illadi***. – Nima qilasiz bolalarni qiynab. Bo'ling-da tezroq. Chopiq qolib ketopti [8,173]. Gavhar qo'shni xonada akasining bosinqi ovozda **g'o'ng'ir-g'o'ng'ir** gapirganini, ayachasining kulganini eshitib, devor tomonga o'girilib yotdi. “Ajab bo'пти, -u jahl bilan tez-tez pichirladi. - Qarab tursin, xat kelsa bittayam javob yozmayman” [11, 232].

Mazkur holatlarda ham qo'llanilgan taqlidiy so'zlar ifodalaydigan ma'no munosabatlari bir xil emasligi keltirilgan misollardan ko'rinib turibdi. Nutqiy vaziyatga qarab ularning ayrimlari neytral ma'no bildirsa, ayrimlari kuchli emosional-ekspressivlik (hissiy-ta'siriy) bo'yoqdorlikni ifodalashga xizmat qiladi:

1. Qayerdadir buzoqlar ma'raydi, guzar tomondan maktab bolalarining **qiy-chuv** tovushlari eshitiladi [8,13]. 2. –Hov, ma'lim! – dedi jerkib, ovozi mikrofondada gumburlab ketdi. –**Visir-visir** qilmay jim o'tiring, xo'pmi? [8, 269]. Yuqorida keltirilgan gaplarda kishilarning nutqiy holati bilan bog'liq taqlidiy so'zlar qo'llangan bo'lsa-da, birinchi gapdagi **«qiy-chuv»** taqlidiy so'zi uslubiy betaraf ma'noni ifodalasa, ikkinchi gapdagi **«visir-visir»** so'zi salbiy bo'yoqdorlikka ega.

Shunday qilib, sevimli adibimiz O'tkir Hoshimov o'z asarlarida ma'nodosh taqlidiy so'zlarga ko'p murojaat qilib, ulardan fikr ta'sirchanligini, ifodaliligini, badiiyligini ta'minlashda, asar qimmatini oshirishda

muhim uslubiy vositalardan biri sifatida keng foydalangan. Bu mavzuni yanada chuqur talqin qilish, ularning o'ziga xos uslubiy xususiyatlarini haqida kengroq ko'lamda izlanishlar olib borish navbatdagi vazifalardandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Боймирзаева С. Бадиий матнда луғавий бирликлар стилистик имкониятларининг намоён бўлиши // Ўзбек тилшунослиги масалалари. Илмий мақолалар тўплами. - Самарқанд. 2007, 118-121-б.
2. Замоновий ўзбек тили. I жилд. - Тошкент: Мумтоз сўз, 2008.
3. Shavkat Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. - Toshkent: Universitet, 2006. - 464 b.
4. Элтазаров Ж. Сўз туркумлари парадигмасида тасвирий сўзларнинг мақомига доир // Услубшунослик ва фразеологиянинг долзарб муаммолари. - Самарқанд, 2007. -Б. 75-76.
5. Қўнғуров Р. Ўзбек адабий тилида тасвирий сўзларнинг фонетик хусусиятлари ҳақида // «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали, 1961. -№4. - Б. 44-48.
6. Қўнғуров Р. Ҳозирги ўзбек тилида ўзгармайдиган сўзлар. Лекциялар тексти. II қисм. - Самарқанд: СамДУ нашри, 1980. - 56 б.
7. Ҳожиёв А. Лингвистик терминларининг изоҳли луғати. - Тошкент: Ўқитувчи, 1985. - 144 б.
8. Ҳошимов Ў. Сайланма: Икки жилдлик: Қиссалар, ҳикоялар, саҳна асарлари, ҳажвий ҳикоялар, ўйлар. -Т.: Ф.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001. Жилд I. Баҳор соғинчи. - 464 б.
9. Ҳошимов Ў. Икки эшик ораси: Роман. - Т.: «Шарқ», 2007. -576 б.
10. Ҳошимов Ў. Тушда кечган умрлар: Роман. -Т.: «Шарқ», 1994. -330 б.
11. Ҳошимов Ў. Танланган асарлар. IV. Шамол эсаверади. - Тошкент: Шарқ, 2012. -239 б.

PROBLEMS OF TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS FROM UZBEK INTO ENGLISH

Tag'aymurotova Maryam Abdurazzoq qizi
2nd year student of master's degree Faculty of Foreign Philology Department of
English Linguistics National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ANNOTATION

The article describes issues related to the analysis of translation as cross-linguistic, cross-cultural and cross-social communication that the main target is to get the right and exact meaning of the word, word combinations, set expressions in the context. However, translating those phraseological units from source language into target language has been under discussion. Also, it has a much broader content that analysis of the sources of formation of phraseological compounds, studying phraseological compounds related to various things, events, and places, as well as human names, is also considered one of the most complex issues in modern linguistics. Many of the national and cultural phraseological units are related to the daily lifestyle and traditions of the people. Most of them originate from national and cultural settings and enrich the phraseological layer of the language.

Keywords: *phraseological units, calque translation, denotative meaning, connotative meaning, partial and complete equivalent, linguistic translation.*

INTRODUCTION

The phraseology is one of the advancing areas of modern linguistics that represents peoples' vibrant and wonderful traditions, and fairy tales, rich cultural features in its meaning. Phraseology is not only the most diverse, but also the most democratic layer of vocabulary, and this layer is enriched mainly by means of living speech.

Most of the phraseological units were created by the people, both in English and in Uzbek as well as many languages, and their authors are not known, it is much more difficult to accurately indicate sources of origin. In this sense, most authors emphasize that phraseological units, idioms and other sorts are unknown and emphasize the idea that they were created by the people. But it is possible to determine the origin of phraseology.

In modern linguistics, phraseology has become one of the fast-growing branches in translation theory, oral activities and in many fields. Researches in the field of grammatical, linguistic and semantic study of phrase units in various languages are being conducted.

When we translate a certain work from one language to another, it is impossible to translate idioms utilizing word by word/calque strategy. Although much of the phrase materials are embedded in dictionaries